

Australopithecus'lar: Bu fosil insanlara ait kalıntılara Afrika Kıtası'nda rastlanmıştır. İlk fosil kalıntı 1924 yılında Afrika'nın güneyinde bulunmuş ve Taung iskeleti diye adlandırılmıştır.

Daha sonraları Güney Afrika'da Makapanskart, Swanscran, Sterfontein, Kromdraai merkezlerinde ve Orta Afrika'da Olduvai Gorge, Omo vadisi, Laoteli, Koovifora, Hadar (Etiyopya) ve Turkana Gölü çevresinde de bu kalıntılara rastlanmıştır.

Bu fosil insanların zamanımızdan yaklaşık 5 ile 1,5 milyon yıl önce yaşadıkları tahmin edilmektedir. 2 grupta *toplanan Australopithecus* 'ların *robustus*, *boisei*, *africanus* ve *aferensis* olmak üzere 4 türü vardır. Beyin kapasiteleri oldukça küçüktür (600-700 cm³). Modern insanların ki kadar olmasa da bunlar da dik yürüyebiliyorlardı. En önemli özelliklerinden biri de alet kullanmış olmalarıdır, fakat alet yapamamışlardır. Aslında *Australopithecus* 'ların insana geçiş evresinde bir yerde oldukları tahmin edilmektedir. Leakey, "insana yakınlar" olarak tanımladığı bu fosillerin insanın doğrudan atası olamayacaklarını ancak bunların insanın yakın soydaşları olarak kabul etmenin daha yerinde olacağını belirtir.

Homo habilis'ler: *Australopithecus* 'lara göre kafa kapasiteleri daha büyük, yapı olarak bugünkü insanlardan daha ufak olan bu fosil insanlar (yaklaşık 40 kg.), günümüzde elde edilen delillere göre alet yapan en eski insanlar olarak zamanımızdan 2,5 ile 1,5 milyon yıl önce yaşamışlardır. Doğu Afrika'da Victoria Gölü ile Turkana Gölü çevrelerinde ve Kenya'da Koobi Fora'da fosil kalıntıları ele geçmiştir.

Homo habilis'ler ilk alet yapabilen insan olma özelliğini taşırlar ve bu özellikleriyle *Australopithecus*'lardan ayrılırlar. Bu nedenle insanın en eski atası sayılırlar. Doğu Afrika'da Olduvai Gorge'da ele geçen ve Oldowan olarak isimlendirilen taş aletler *Homo habilis*'ler tarafından yapılmış ve kullanılmışlardır. *Homo habilis*'ler iki ayak üzerinde dik yürüyebilmişlerdir.

Homo erectus'lar: *Australopithecus*'lar ve *Homo habilis*'lere göre bu insan grubunda birçok anatomik değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerin en önemlisi kafa deliği de denilen "*occipital foremen magnum*"un yerinin kafanın tam altına gelecek şekilde öne doğru değişmesidir. Bu nedendir ki bu insanlar tam olarak dik yürümeyi başarabilmişlerdir.

Zamanımızdan yaklaşık olarak 2,5 milyon yıl önce Afrika ve Güneybatı Asya'da yaşamış olan bu insanlar daha sonraları kuzey Asya ve Avrupa'ya (Avrasya) da yayılmışlardır. Afrika dışına ilk göç eden insanlardır. Dünyanın pekçok yerinde bu insanların fosil kalıntıları

ele geçmiş bulunmaktadır. Bu grubun en önemli örneklerinden biri Çin'de Pekin yakınlarında Chokoutien denilen yerde bulunmuştur. Pekin Adamı olarak bilinen (bilimsel adı *Sinanthropus Pekinensis*'tir) bu fosil kalıntıların yaklaşık 500.000 yıl önce bu coğrafyada yaşadıkları saptanmıştır. Macaristan ve Pekin'de bulunan örnekler yanık kemikler ve küller ile birlikte bulunduğundan bu insanların ateşi kesin olarak yakmış ve kullandıkları bilinmektedir.

Homo erectus'un beyin kapasitesi *Homo habilis*'lere oranla daha büyüktür. Bu insanlarla birlikte alet yapımı da teknolojik açıdan belli aşamalar göstermiştir. Aletin ve ateşin kullanılması yani bir anlamda kültürel evrimin biyolojik evrim üzerindeki etkilerini erectus grubunda açıkça görmek olanaklıdır. Bugün dünyanın birçok ülkesinde kalıntılara rastlana bu fosil insanlar, habilislerden sonraki aşamayı bize göstermeleri açısından son derece önemlidirler. Anadolu'da ise bu insanlara ait fosil kalıntıya 2000'li yıllarda Denizli Kocabaş'ta tesadüfen rastlanmıştır. Fakat bu insanların yapıp kullanmış oldukları iki yüzeyli aletlere Trakya hariç Anadolu'nun tüm bölgelerinde rastlandığından yakın bir gelecekte bu fosil insanlara dair fiziki kalıntıların daha fazla gün ışığına konulması olasıdır.

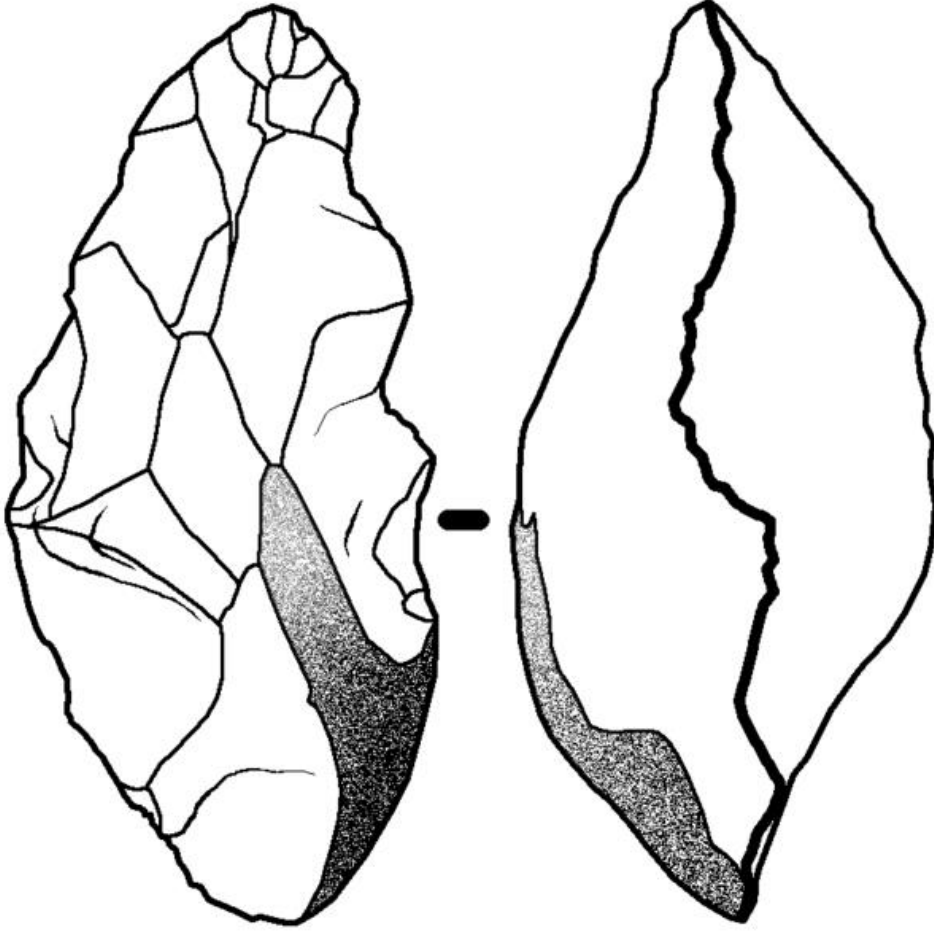
Kısacası faunası, iklimi ve fosil insanlarıyla açıklamaya çalıştığımız Alt Paleolitik Dönemin taş alet yapma ve işleme teknikleri yani daha geniş anlamıyla kültürleri, kendisinden sonra gelen Orta ve Üst Paleolitik kültürlerle genel çizgileri ve formlarıyla öncülük etmiştir. Alt paleolitik Dönemden sonra ortaya çıkmış bulunan kültürler ve bunları yaratan *Homo neanderthal* ve *Homo sapiens*'ler bir bakıma Alt Paleolitik kültürlerdeki geleneklere sadık kalmışlar ve sadece teknik ilerlemeler kaydetmişlerdir.

Genellikle Paleolitik çağ ile ilgili araştırmalar yapan bilim insanları Alt Plesitosen ve Orta Pleistosen'e ait arkeolojik ve jeolojik tabakalardan toplanan aletleri ve bu aletlerin içinde buldukları kültürleri ya da endüstrileri belirli karakterisitik çizgi ve formlarına göre isimlendirmişler ve bu döneme ait kronoloji oluşturmuşlardır. En son yapılan ve kabul edile kronolojiye göre Alt paleolitik Dönemde iki yüzeyli alet içeren kültürler sırasıyla Chelleén-Abbevillien, Acheuléen ve Micoquien olarak tanınmış ve tanımlanmışlardır.

En son yapılan ve kabul edilen kronolojiye göre Alt Paleolitik dönemde iki yüzeyli alet içeren kültürler eskiden yeniye doğru sırasıyla Chelleén-Abbevillien, Acheuléen ve Micoquien olarak tanınmış ve tanımlanmışlardır.

Chelleén: Fransa'da Saint-et-Marne'da Chelles kumluklarında bulunmuş ve Gabriel de Mortillet tarafından adlandırılmış bir endüstridir. Aslında Gabriel de Mortillet ilk önceleri iki yüzeyli alet içeren seviyeler için başvuru merkezi olarak "Saint-Acheul"ü kabul etmişti. Fakat

burada Acheuléen ve Moustérien'in karışık olarak bulunduğunu sandığından, daha sonra yatak olarak Saint-et-Marne'daki Chelles kumluklarını esas almıştır. Ancak bir süre sonra burada Chelléen ve Acheuléen'in art arda gelişimini gözlemlemiş ve Chelléen sözcüğünü yalnızca kaba bir şekilde yontulmuş ve yilankavi kenar gösteren iki yüzeyle aletlerden oluşan endüstrilere vererek adlandırmanın bu şekilde kabul edilmesini önermiştir (Brezillion, 1969: 69).

Konu ile ilgili yayınlar gözden geçirilirse, eski tarihli olanlarında Avrupa'daki en eski kaba iki yüzeyleler için Pré-chelléen ve Chelléen sözcüklerinin yaygın bir şekilde kullanıldığı, sonraları ise bu sözcüklerin terkedildiği görülür. Fakat Chelléen sözcüğü en azından ilkel iki yüzeyle aletleri ifade etmek için uzun bir süre daha kullanılmıştır. Yakın zamanlarda ise "Eski Acheuléen" sözcüğü kullanılarak Chelléen sözcüğü de tamamen terk edilmiştir. Ancak "Eski Acheuléen", Avrupa'da farklı bir anlamda kullanılmakta ve bu çoğunlukla Abbevillien (eski Préchelléen) ile Acheuléen arasında bir sınır olarak kabul edilmektedir (Bordes, 1968: 52-54).

H. Breuil'ün Chelléen sözcüğünü Abbevillien ile değiştirilmesini önermesinden sonra ise günümüzde bu sözcük tamamıyla terk edilmiştir ve artık kullanılmamaktadır (Bu konuda

bkz. Bordes, 1968: 52-64; Brézillon, 1969: 69; Leakey, 1971: 60; Oakley, 1975: 44; Bray and Trump, 1978: 9).

Abbevillien: Fransa'da Abbeville'deki Somme Nehri'nin (Aşağı Somme vadisi) yüksek teras çökeltileri arasında bulunan ve adını bu merkezden alan endüstriyel bir topluluktur. Söz konusu yerdeki önemli yataklardan esinlenerek Breuil tarafından bu endüstrilere Abbevillien adı verilmiştir. Abbevillien kültür, Avrupa'da bilinen en eski iki yüzeyli alet formlarını içerir ve iki yüzeyli endüstriler ilk kez Abbevillien evresinde tanınmışlardır.

1880 yılında ilk kez bu endüstriyi veren Abbeville'de basit şekliyle aşağıdan yukarıya şöyle bir stratigrafi saptanmıştır.

- 1- İçinde çok eski bir fauna ile çok yuvarlanmış klasik iki yüzeyli aletler veren ve tebeşir üzerine yerleşmiş kıvılcımlı nehir çakılları.
- 2- Yeşilimtrak kumlu marnlar.
- 3- Eski fauna kalıntıları veren beyaz marnlar ki bu marnların altında bol miktarda endüstri ele geçmiştir.

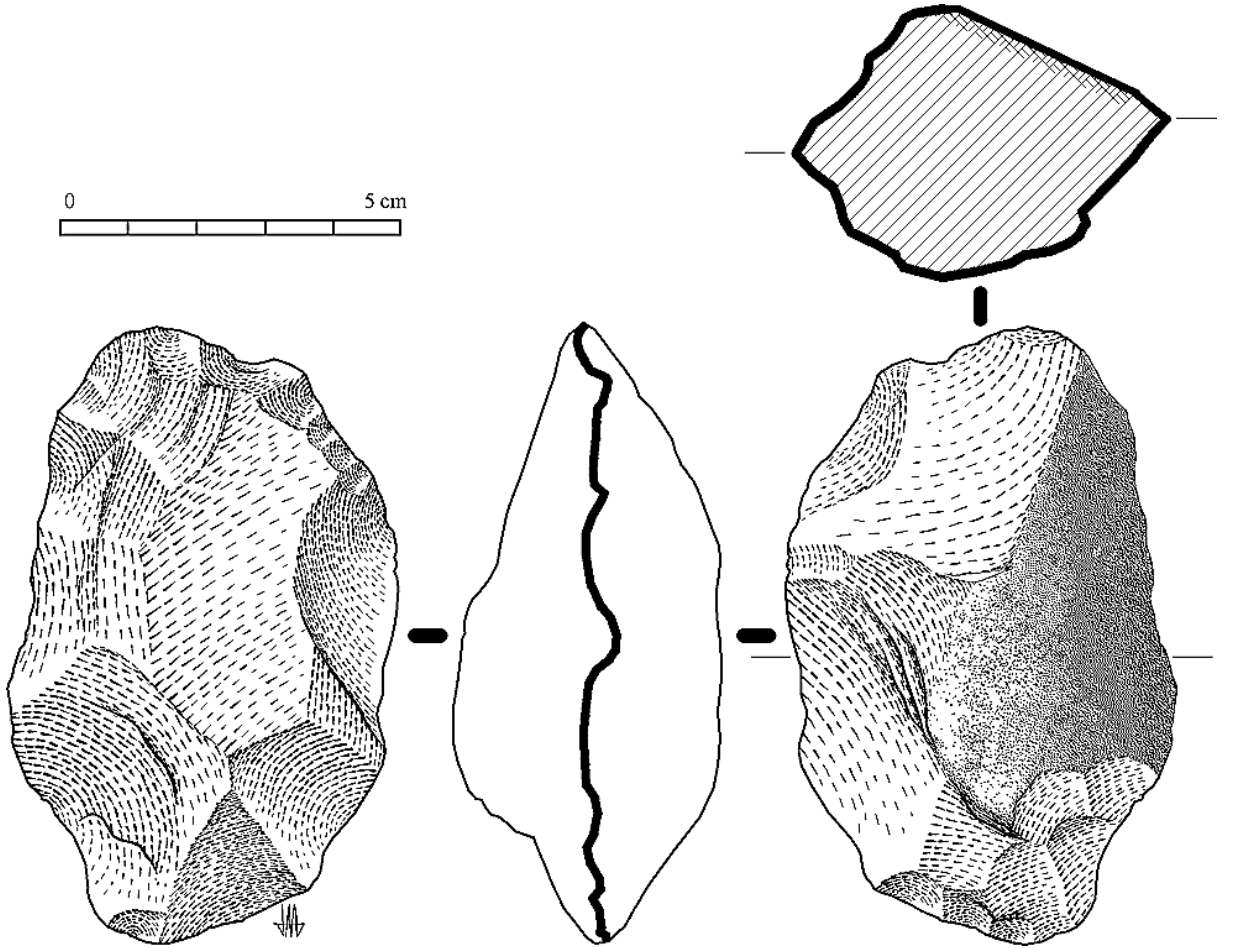
Bu endüstri ile birlikte bulunan fauna içinde güney fili (*Elephas meridionalis*), hançer dişli kedi (*Felis machairodus*), antik fil (*Elephas antiquus*), merk gergedanı (*Rhinoceros merckii*), Etrüsk gergedanı (*Rhinoceros etruscus*), su aygırı (*Hippopotamus*), stemon atı (*Equus stemonis*) gibi hayvanların kalıntıları bulunmaktadır ve bu ilkel türlerin çoğu henüz yok olmamışlardır. Orta Pleistosen dönemin tam belirlenemeyen bir evresine tarihlenen Abbevillien kültürün daha çok Mindel buzulu ile Mindel-Riss buzul-arasında ortaya çıktığı kabul edilir.

Abbevillien şimdiye dek taşınmamış in-situ duran tek yataktır. Çeşitli yerlerden tek tük Abbevillien tipte iki yüzeyliler bulunmaktadır. Fakat bunlara çoğunlukla taşınmış ve sürüklenmiş olarak daha yeni alüvyonlar içinde rastlanır. Kesinlikle Abbevillien'e bağlanan merkezler görece ender olmasına karşın, özellikle İngiltere'de Abbevillien olabilecek pek çok merkeze değinilmiştir (Derek, 1976).

Genellikle büyük çıkarımlarla işlenmiş, derin yonga negatif izleri taşıyan, dalgalı, yilankavi ya da zikzak profilli, çoğunlukla dipleri ham ve kalın, çoğu kez de yontulduğu yumrunun doğal yüzeyinden bir parça taşıyan ve bazen kabaca sivri olan iki yüzeyli aletlerle

(Bkz. Levha XVII, Şekil 1-2) karakterize edilen Abbevillien, az çok işlenmiş yongaları da içermiş olmalıdır. Fakat ilk araştırıldığı zaman bunlardan çok az sayıda toplanmıştır.

Abbevillien iki yüzeyle aletleri çok değişken formlarıyla olduğu adar yontulma tekniği ile de kendini ortaya koyar. Üzerlerinde bulunan derin yonga negatif izleri nedeniyle bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu. Bu aletlerin taş gibi sert vurgaçlarla yontulduğunu kabul ederler (Bordes, 1961: 69; 1968: 55; Braidwood, 1967: 51; Oakley, 1975: 44; Semenov, 1964: 40). Braidwood Abbevillien çekirdek-iki yüzeyle aletlerindeki derin yonga negatif izlerinin, aletlerin taş örsে çarpılmasından ileri geldiğini, buna karşılık Bordes ise örs üzerinde yongalama tekniğinin olamayacağını belirtir.

Abbeville'de insan kalıntısına rastlanmadığından bu endüstriyi yapan insan türünün hangisi olduğu bilinmemektedir. Yalnız 1907 yılında Almanya'da Mauer kumluklarında Mindel buzuluna ait olduğu kesin olarak bilinen bir fauna ile birlikte bulunan ve aşağı yukarı 500.000 yıl ile yaşlandırılmış olan insan alt çenesinin, Abbevillien dönemde yaşamış bir insangili temsil ettiği sanılmaktadır.

Kısaca özetlersek, önceleri Chelléen olarak adlandırılmış olan Abbevillien'in Avrupa'nın uzun süre en eski iki yüzeyle aletlerini oluşturduğunu söylemek olanaklıdır.

Acheuléen: Bu sözcük ilk defa 1872 yılında G. De Mortillet tarafından ortaya atılmıştır. Fransa'nın kuzeyinde yer alan Amiens şehrinin küçük bir yerleşimi olan Saint-Acheul'den adını almış olan Acheuléen, Avrupa'da Abbevillien'den sonra gelen Alt Paleolitik dönemin temel bir kültürüdür. Bu buluntu yeri Victor Commont tarafından 1904 yılında dikkatli bir şekilde incelenmiştir. "Commont Atölyesi" olarak adlandırılan bu buluntu yeri, eski löslerin tabanında kırmızı kumlar içinde bulunmuş ve Riss buzulunun başlangıcıyla (GÖ. 180.000-130.000) yaşlandırılmıştır.

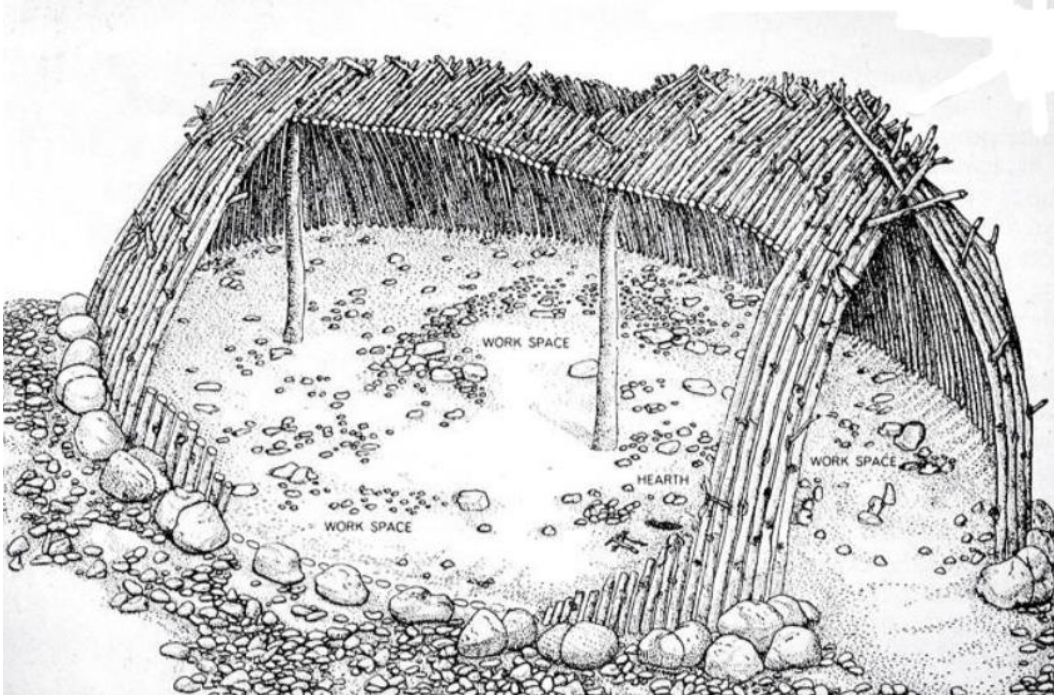
Acheuléen'in süresi oldukça uzundur. Yaklaşık 1 milyon yıldan fazla sürdüğü belirtilir. İlk önce Mindel-Riss buzul-arasında görülmeye başlanan Acheuléen kültür, bütün Riss buzullaşması süresince geniş ölçüde gelişir ve Riss-Würk buzul-arasında da devam eder. Würm buzulunun başlangıcında ise Acheuléen'in bittiği kabul edilir. Bu son dönemde (Geç Acheuléen) Fransa ve Yakınoğu'da olduğu gibi iki yüzeyle aletler ve yonga gelenekli aletler dolgusu fazla olan mağaralarda birlikte bulunurlar. Yani mağara dolgularının alt seviyelerinde Acheuléen'in görülmesi bu dönem denk düşer. Bunun mantıklı bir açıklaması ise Würm buzullaşmasının başlamasıyla iklimin soğuması ve insanların açık yerlerden çok kapalı alanlarda (mağara ve kaya-altı sığınaklarında) yaşamaya başladıkları şeklinde yapılabilir.

Acheuléen faunası başlangıçta ve bu dönemin büyük bir bölümünde sıcak iklim faunasıdır. Antik fil (*Elephant antiquus*) ve merk gergedanı (*Rhinoceros merckii*) gibi sıcak bir fauna Acheuléen'e eşlik eder. Ris-Würm buzul-arası sırasında gitgide geyiklerin, karacaların ve yaban domuzlarının egemen olduğu ılıman bir orman faunası şekline dönüşür. Würm başlangıcında ise yani Acheuléen dönemin sonlarına doğru karışık bir fauna kendini gösterir. Sıcak faunaya ait türlerin birçoğu soğuk iklime ayak uydurarak hayatta kalmış, bir kısmı ise ya yok olmuştur ya da güneye (sıcak bölgelere) doğru göç etmişlerdir. Hayatta kalan eski faunanın yanı sıra soğuk iklim tipleri, örneğin mamut ve kıllı gergedan gibi hayvanlar gözükmeye başlamışlardır. Acheuléen'den sonra ise Moustérien kültürde tundra koşulları hâkim olmuş ve ren geyikleri çoğalmışlardır.

Dünyanın pek çok yerinde saptanan ve araştırılan Acheuléen buluntu yerlerinden de anlaşılacağı gibi bu dönem insanları, açık veya çok az ağaçlıklı alanlarda ve sık sık da göl ve akarsuların kenarlarında yaşamışlardır. Kültürlerinin son safhasına kadar nadiren mağara ve

kaya sığınaklarını kullanmışlardır. Yine bazı Acheuléen gruplarının ateşi kullandıkları da sanılmaktadır. Örneğin; Güney Afrika'da Cave of Hearths'ın son Acheuléen evresinde ateş izlerine rastlanmıştır. Bununla beraber bu dönem insanlarına toplumsal örgütlenmenin de geliştiği bilinmektedir. İspanya'da Torralba ve Roma yakınlarında Torre in Pietra'da Acheuléen göl kıyısı kamplarında bulunan ve sığır, at ve fil gibi büyük hayvanlara ait olan kemikler, olasılıkla bu büyük hayvanları avlamak için ailelerin bir araya gelmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Bugün çok sayıda açık hava konutlarının ve mağaralarda bazı yatakların bilinmesine karşın Acheuléen insanların yaşam biçimleri hakkındaki bilgiler henüz çok sınırlıdır. Oturulan alanların düzenlenmesine ait izler ise yalnızca Fransa'da Nice'deki Lazaret ve Terra-Amata'da gün ışığına çıkmıştır.

Terra Amata

Acheuléen kültürünün en önemli özelliklerinden birisi, hem iki yüzeyli aletleri hem de yonga üzerine yapılan aletleri içermesidir. Aslında Abbevillien'de olduğu gibi Acheuléen'de de tipik aletler iki yüzeylidir. Fakat bu tipler Abbevillien'e göre daha evrimleşmişlerdir. İki yüzeyli aletler gitgide daha düzgün, daha yassı, kenarları ince ve düz bir biçimde düzeltilenmiş, yonga negatif izleri daha sık ve sık hale gelmişlerdir. Bu son çıkarımların inceliğinin yumuşak vurguç (odun gibi) kullanılmasından ileri geldiği sanılmaktadır.

İki yüzeyli aletlerin yanı sıra Acheuléen'de yonga üzerine yapılan aletler de çoğalır. Acheuléen'in geliştiği ölçüde bu yonga aletlerin sayıları gittikçe artmış ve çeşitlenmişlerdir. Nitekim "Commont Atölyesi"nde 1905 yılında yapılan sayıma göre yonga üzerine yapılan aletlerin iki yüzeylilerden daha fazla bulunduğu görülür. Bu özelliğiyle Acheuléen'in bir yön değiştirme noktasında olduğu söylenir. Buna rağmen Acheuléen insanları çeşitli yonga aletler (özellikle Avrupa ve güneybatı Asya'da, bazen de Clactonien formlarda kenar kazıyıcılar, sırtlı bıçaklar, taş delgiler vb. gibi) yaptıkları halde, iki yüzeyli aletlerin Afrika, batı Avrupa ve güney Asya avcılarının malzemelerindeki hâkim aletler olduğunu söylemek doğrudur ve birkaç yüz bin yılda öyle kalmıştır. Daha geç dönemlerde toplanmış olan Acheuléen aletler işçilikte kademeli bir zariflik gösterirler. Kültürel gelişme çok yavaş olduğundan bu endüstriler dünyanın yaklaşık 1/5'inden fazlasında aynı kalmıştır.

Ancak Acheuléen aletlerin biçimleri ve boyutları lokal durumlara göre biraz değişebilir ve bazı bölgelerde de yenilikler ortaya çıkabilir. "S" kıvrımlı ve oval iki yüzeyliler (LEVHA XX, Şekil.1) kuzey Fransa ve İngiltere'de diğer yerlerden daha yaygındır. Uygun çakıllar ve yumrular bulunamadığı ve sonuç olarak ta hammaddenin sabit kayalardan çıkarılması gerektiğinde, bu dönem insanları büyük yongalardan iki yüzeyli aletler yapmaya başlamışlardır. Bu arada nacak olarak özel bir alet formu da (LEVHA. XXI, Şekil 3-4) ortaya çıkar. Nacaklar Afrika'nın Acheuléen endüstrilerinde çok yaygındırlar fakat bu tipler kuzeye, batı Avrupa'ya doğru ilerledikçe azalırlar. Acheuléen kültürün son evrelerinde ise iki yüzeyli aletlerin büyük bir çoğunluğu, batı Avrupa'nın çakmaktaşı bölgelerinde bile, yumrulardan çok büyük yongalardan yapılmışlardır ve bu türlü bir yontma tekniği de gelenek haline gelmiştir. Örneğin; Swanscombe çakıllarındaki iki yüzeylilerin çoğu yongalardan yapılmışlardır.

Acheuléen kültürün gelişim evreleri, temelde aynı olmasına rağmen, değişik şekillerde açıklanmıştır. A. Breuil Acheuléen'i 7 evreye ayırır: